

A TITKOK AZ ÚRÉI*

PAPP GÉZA

*Varannai S. Mihály*¹ tiszteletes úr 1768. február 17-én köszönt be a hangács-nyomári paróchiába. Őt esztendeig szolgált ott az „Úr szőlőjében”, s ez az őt esztendő a tragédiák sorát hozta rá és családjára. A hangácsai anyakönyvben nyomon lehet követni, ahová – bár egészen más szándékkal – saját maga jegyezte fel.

Életéről keveset tudunk, arról sincs adat, hogy honnan jött *Hangácsra*. F fiatal feleségével, 11 hónapos fiacskájával, *Mihállyal*, özvegy édesanyjával költözött be a paplakba. Sokat adott nemesi származására. Apját, akit *S. Varannai Istvánnak* hívtak, nemes és nemzeti titullal tisztel meg, anyja neve nemes *Rátsos Mária*.

Bizonyára még az előző szolgálata helyén alakult ki az a szokása, hogy az anyakönyvben minden új esztendőt egy felírással nyitott meg, mintegy fejléccel. Ezek a fejlécek hosszabb-rövidebb latin nyelvű mondatok – kronogrammák –, mert római számokkal rejtve van bennük az esztendők száma. De ezt túl is lépte, mert ezekbe a mondatokba foglalta bele a maga elgondolását is, amit az elkövetkező esztendőről, hogy úgy mondjam: megálmodott. Álmodozása közben megfelekedett arról, hogy „...*amelyeket az Atya a maga kizárólagos hatalmával állapított meg...*” (Ap. Csel. 1.:7.), azokra fátyolt is borított, és ezt a fátyolt merész kézzel senki sem emelgetheti. Első feljegyzésében *Hangácsra* való beköszöntését így örökölte meg: Q.D.B.V. ANNOS, QVO MICHAEL S. VARANNAI INTRODVTUUS EST IN PAROCHIAM HANGACSIENSEM DIE 17. FEBR.

Az első négy betű egy régi latin nyelvű óhajítás rövidítése: Quod Dii Bene Vertant. Ezzel kiegészítve ez az értelme: *Az Istenség fordítsa jóra azokat az esztendőket, amelyekre Varannai Mihály beköszönt a hangácsai paróchiába.* A XVIII. századbeli hangácsai lelkipásztorok többsége „beköszönt” szóval jelezte helyi szolgálata megkezdését.

Ez a jelmondat még csak annyiban tér el a szokásostól, hogy latin nyelvű, és rejtetten benne van az esztendő száma. A következő év mondata is inkább csak sejtető utalás. Az új esztendőről való elgondolását egy népi hiedelem mögé rejti el, mintha *Varannai uram* még csak félénken, tapogatózva nyúlna a titkokra borított fátyolhoz. Mint a gyermek, aki ugyan már tudja, hogy a kályhában ég a tűz, a kályha forró, de azért emelgeti a kezecskéjét, hogy maga kipróbálja. 1769-re ez a jelmondata: TRISTI LVCE CO-

---

* A tanulmány kéziratát a szerző leszármazottaitól *Laki Lukács László* gyűjtötte 2002-ben Kecskeméten. Közlésre történő átengedéséért ezúton mondunk köszönetet.

¹ *Varannai S. Mihály* (? – ?) *Hangács* lelkipásztor 1768 és 1773 között. Utána lelkipásztor *Disznóshorvát*on, a mai *Izsófalván* (1773-1778). További életútja és működése ismeretlen.

META DIV RENDITEBAT AB ORTV. („Az esztendő kezdetétől egy vészthozó fényű üstökös csillag fog sokáig tündökölni.”)

Ennek a rejtélyes mondatnak az értelmét nekünk ma már csak találgatni lehet. Két dolog azonban bizonyos. Egyik az, hogy 10 esztendővel a felírás megszerkesztése előtt sokáig tündökölt az égen a *Halley-üstökös*. Gyönyörködhetett benne, vagy féltében borzonghatott tőle *Varannai tiszteletes úr* is, akkor talán még mint diák. Esetleg azt is tudhatta róla, hogy visszatérő pályán mozog. Erre az üstököscsillagra gondolt, vagy másra?

A másik az, hogy a népi hiedelemben az üstököscsillag megjelenése valami bekövetkező rosszat jelez: természeti csapásokat, döghalált, háborút.

Nyomára találtam ennek a hiedelemnek *Hangácson* még az ötvenes évek elején is. Egy üstököscsillagban gyönyörködtünk esténként. Az egyik alkalommal együtt néztük egynehányan a *Gazsó Lajos* bácsi udvaráról. Nézelődés közben egyszer csak titokzatosan azt kérdezte tőlem *Lajos bácsi*: „Tessék mondani tiszteletes uram, nem hoz ránk ez az üstökös csillag valami még rosszabbat?”

Azt, hogy 1769-ben tündökölt-e a hangácsi égbolton üstököscsillag, a csillagászok bizonyára meg tudják mondani, de hogy a hangácsi paróchiába egy picinyke „csillag” szállott be, az elsőszülött *Mihály* mellé egy másik fiúcska: *Sámuel*, ezt február 8-án jegyezte be az örvendező apa. A keresztapaságot *Szathmári Király György* hangácsi földbirtokos vállalta. Nagyműveltségű és széles látókörű férfiú, *Borsod vármegyének* négy országgügyi cikluson át képviselője, a tiszáninneri egyházkerület és a sárospataki főiskola főgondnoka, vagy ahogy azt elhalálózása alkalmából, 1775-ben, *Kádoss Mihály tiszteletes úr* jegyezte be: „...lgazában Átlássa”. Kastélyában, amely ma átalakítva a hangácsi gyülekezet temploma, gyakran megfordult *Varannai uram* is. Talán az üstököshöz kapcsolódó hiedelem, meg a kastélyban hallott országos hírek együtt ihlettek meg a következő jelmondatot: *IMBER ET ELUVIENS ANNO HOC REGNABIT IN ORBE REG-NAQVE TVRCICA BEBILITABIT FOEMINA RVSSA*. („Ebben az esztendőben országunkban záporosó és áradás fog hatalmaskodni. Az orosz asszony pedig megcsonkítja a török birodalmat.”) Merész dologra vállalkozott a tiszteletes úr, mert ez már nem sejtetés, nem tapogatózás, hanem félreérthetetlen jóslás. A magas dombokkal körülvett hangácsi paróchiából, ahonnan még a legközelebbi falu tornyát sem lehet látni, széttekint a hazába, a világba, és jósol.

Az még hagyján, hogy záporosót, áradást jövendöl, mert a paplak kertje végén csörgedező patakocskát még mostanában is pusztító áradattá duzzasztja egy kiadósabb záporosó, de *Mihály úr* a magasabb politikába is beleártja magát. Azt, hogy mit remélt *II. Katalin cárnőtől*, várta-é, hogy merész vállalkozásai hatással lesznek a hazai viszonyokra is, ki tudja ma már? Várta-é, hogy a *Lengyelhont* három ízben is felosztó, török területeket bekebelező cárnő hatalma elgondolkoztatja *Mária Terézia* császárnőt, és valamit enged a reformátusokat elnyomó „csendes” szorításból, ki járhatna ma utána?

Mert várnivaló volt éppen elég. Ott van a hangácsi anyakönyvben a felírás: „*Pro Memoria! Az nyomári filliális Ecclában való mindennemű belső szolgálattal az Hangácsi Prédikátor és Mester királyi parancsolat által eltiltatván...*” Azonban minden jel arra mutat, hogy *Szathmári Király György* égisze alatt tovább is szolgált *Nyomáron* a prédikátor és a mester is, bár állandóan mint egy *Damoklesz* kardja alatt. Azután ott volt a református lelkészeket megalázó „*Canonica visitatio*”. A római katolikus püspököknek jogot adott a királyi hatalom arra, hogy a református egyházakat hivatalosan látogassák, és a lelkipász-

torokat kikérdezzék. Igaz, annyi megszorítással, hogy csak a kereszteléssel kapcsolatos kérdéseket tehettek fel. E túlkapásnak az volt az indoklása, hogy az egyszer már kiszolgáltatott keresztiséget a római egyház is érvényesnek tekintette, bármelyik egyház lelkésze is szolgáltatta azt ki. Ezért formáltak maguknak jogot a római katolikus püspökök ezekre a látogatásokra. Az egri érsek, *Eszterházy Károly* különleges szorgalommal végezte ezeket a látogatásokat. A szomszédos gyülekezetek sorra kerültek mind, de Hangácsot nem érte ez a megaláztatás. Bizonyára ezt is *Szathmári Király György* tekintélyének köszönhette.

De a leghűsbavágóbb esemény a közvetlen szomszédságban, *Borsodszirákon* történt. Annak utórezgéseit még *Varannai Mihály* hangácsi szolgálata idejében is élő valóságok voltak. Az 1760-as évtized elején a falu új földbirtokos kezébe került. Az új gazda – tisztartója útján – azonnal alkalmazta a „*cuius regio, eius religio*” elvet. Kiadta parancsolatba, hogy a református vallású jobbágyok az őszi betakarítás után egyetemlegesen térjenek át a római katolikus vallásra, máskülönben fel is út, le is út. Év közben szigorított, mert az új határidőt pünkösd utánra hozta előre. A nép ragaszkodott a hitéhez, ezért pünkösd után javaiból kiforgatták és szétkergették őket, üres maradt a templom, néptelen az iskola. Az elűzött nép a szomszédos falvak református földesurainál talált menedéket. Kedves nyomári presbiterem, néhai *Gyöngyösi István* többször emlegette előttem, hogy az ő elődei is a *Szirákról* való elűzés után *Nyomáron* találtak nyugodalmas otthonra.

A kismemizett jobbágyok ügyét *Szathmári Király György* karolta fel. 10 esztendeig tartott a per, s azzal végződött, hogy vissza ugyan nem mehettek, mert régi szokás szerint a helyüket már engedelmesebb népekkel töltötték be, de elkobzott vagyonkájukért kártérítést kaptak. Volt vámi való éppen elég, de hát az „*orosz asszonytól!*” Igaz, a „*politikai adventizmus*” útját nem lehet kiszámítani, mint „...*a sasnak az útját az égen, a kigyó útját a kösziklán, a hajó útját a mély tengeren*”. (Péld. Könyve 30:19.) De *Varannai* uram ezzel a merész széttelentéssel úgy járt, mint aki úton járva csak az eget nézi, és belesik az árokba. Nem látta még, mi vár rá saját otthonában. Jóformán meg sem száradt a tinta az 1770-ik esztendőről szóló jóslatán, talán még új lúdtollat sem kellett faragnia, amikor ismét irni kényszerült. A halotti bejegyzések sorát abban az esztendőben így kezdte el. „*1. Január. Hang. Kisded Varannai Mihály, az akkori praedikátornak háromszor három hetek hijján háromszentendős fiatskája. Ki volt szüleinek Házok ékessége, / Teste, nyelve ép, szép volt, s nagy eszessége / De jaj! Mint virágnak elmula szépsége! / Hamar erő gyümölcs volt, hamar lett vége!*” Ezen a szép alliterációs bejegyzésen, a magyar reformátortól Tinódin, Balassin, Zrínyin, a kuruc költészeten átörökített formában írt gyászstrófián átsüt a mélységes fájdalom, de nem hallgat el a jövődomondó.

Az 1771-ik esztendő jelmondata még az üstökös csillaghoz fűződő hiedelem hatása: ANNUS QVO FAMIS IN CERTANT PRAELVIA VICIS. („*Ebben az esztendőben falvaink az éhínség előjeleivel fognak küszködni*”). Hogy valóban így történt-e, nem tudom, azt azonban igen, hogy abban az évszázadban, de még a következőben is nem egy esztendőben ilyen küzdelem *Magyarországon. Jókai Mór: A szerelem bolondjai* című regényének a háttere az 1863-ik esztendei éhínség. Talán ez az éhínség volt az is, amelyikről gyerekkoromban sokat mesélt nekünk a 80 esztendős *Gazsi néni*. Meséinek gyakran a valóság volt a háttere. Ma már nehezen tudhatjuk, hogy 1771 tavaszán küszködött-e az éhínséggel *Hangács* meg a környéke, igaz lett-e rajtuk a régi mondás: karácsonykor kalács, húsvétkor kenyér, pünkösdkor pedig ami van, de a hangácsi paplakban május 20-án,

pünkösöd másodnapján bizonyára került valami jőféle az asztalra. Ezen a napon volt a keresztelője „Josefnek”, aki a kis Mihály halála által ütött seb gyógyítására érkezett. *Tiszteletes Molnár János* balaji prédikátor és élete párja tartották a keresztvíz alá. Fel is vidámodott ezen *Mihály tiszteletes úr szíve*, és ez a szívbéli vidámság egész esztendőn át tarthatott, mert 1772-re már örvendeteset jóslt:

ANNUS QUO COLLES VITIFERI HVNNIS DANT LARGISSIMA VINA. („A magyarszólóhelyek ebben az esztendőben igen bőséges termést hoznak.”) November 24-én a kis *Zsuzsánna* keresztelőjén ihatott is a megjövendőlt bőséges termésből, összekocintva a poharát *Béres Márton* zilizi prédikátorral és feleségével, akiket keresztszülőknek hívott el, de megsavanyodott az inyén az alig kiforrott hangácsi bor, mert szorongva át-átnezett a szomszéd szobába, ahol a himlőben vergődő kicsiny *Sámuel* verejtékező homlokát törölgette a gyermekágyas édesanya. Alig néhány nap múlva a halál állította fel prését a hangácsi paplakban. November 29-én, advent első vasárnapján, ezt írta az anyakönyv „sacro sermone sepulti” rovatába: „*Kisdéd Varannai Sámuel hogy megholt, / Tíz hetek híjjával már négy esztendő volt, / Kit Isten himlővel tíz napig sujított, / Hideg tetemeit tartja már setét bolt. // Jaj! Megindult ezen Szülőknek sírása / Mert volt ez Ő náluk nagy Isten áldása. / Okos, engedelmes nyájjas szép szólása: / Gyermekek közt ennek ritka vala mása.*” A halál prése nem állott meg, még volt két gyermek a paróchián. Folytatódik hát az anyakönyvben is a gyászos rigmus: „*December 11. / Varannai Josef Susanna hugával / Együtt küzködtenek himlő nyavajával, / Együtt vágattak le halál kaszájával / Együtt takarták be őket föld porával. // Ezeknek halálok szülék sérelmeket / Megmérgeztették mélységes sebeket / Sámuel halála ejtett amelyeket. / Ő Isten sokaknak adj ily gyermekeket. // Isten adj irgalmat nekik mindháromoknak. / Velők fekvő Mihály testvér jó, bátyoknak, / Míg nem Arch-angyalok minden angyaloknak, / Eljön és feliben áll az ő poroknak. // Akkor feltámasztván porrá lett testeket / Egysítsd testekkel már boldog lelkeket / És a mennyben add meg örökös részeket, / Hogy ott dicsérjenek Téged, Isteneket. Ámen.*” Ez a szörnyű csapás nem tudta összetörni *Mihály úrban* az alkalmi költőt, még csak a keze remegésének sincsen nyoma, ahogy ezeket a ma is szívbemarkoló sorokat beírta, de végleg elhallgattatta benne a jövendőmondót, mint Pál apostol szava a filippibeli szolgálóleányban. (Ap. Csel. 16:18.)

A szokásos jelmondatot az 1773. esztendőre is megszerkesztette ugyan, de ez már egészen más. Nem tekint szét sem a világba, sem az országba, csak a falujára néz. Nincs már benne jóslás, csak jámbor óhajtás: *OMINE FELICI BECVRSVS TOTIVS ANNI HANGATS SIT TIBI.* („Az egész esztendő a jószerencse jegyében teljék el feletted Hangács.”) Ezután már minden jel arra mutat, hogy elkíváncozott *Hangácsról*. Nincs semmi, ami visszatartaná oda, ahol annyi gyász érte a családot, ahol az események rácaffoltak jóslásaira, ahol minden nagyvonalú „látása” tragédiává fordulva ütött vissza reá. Elvágódásához hozzájárulhatott az is, hogy az iskolamesterrel és a gyülekezeti vezetőséggel vitája támadt egy szántóföldterület miatt, amit a lelkési illetményföldek sorába vett vissza. Ez megronthatta a jó viszonyt, de felébreszthette a szívekben az akkori lelkipásztorokat fe-nyezető „papmarasztás” rémét is. Várta már, nagyon várta a *Coetus* helyosztó bizottságának döntését. Végre az február 22-én megérkezett. Megkönnyebbülve búcsúzott el a hangácsi gyülekezettől. Búcsúszavait így írta be az anyakönyvbe, a házassági feljegyzések sora után: „*Astipotens tandem Coelo super intonat Haeres: / Gat tibi iam Michael servire Varannai in Hangáts. / Numinis auspicio vade hinc, succedeque in Horváth /*

Cedimus ergo loco: Sacer est qui coetus in Hangács / Sis felix: Pastorque tuus novus: atque valet. M. S. V. („Végre valahára az ég magasságában felhangzott a csillagokon uralkodó Haeres szózata: Legyen már elég hangácsi szolgálatodból Varannai Mihály. Az Istenség kezdeményezéséből távozz innen, köszönj be Horváthra. Elmegyünk hát e helyről: Te pedig, hangácsi szent gyülekezet, élj boldogan a te új pásztoroddal együtt. Most már Isten veletek. M.S.V. Február 22.”)

Eltávozott hát *Horváthra*. Ennek a falunka *Disznóshorvát* volt akkor a neve, ma pedig nagy szülőtte, *Izsó Miklós* szobrászművész tiszteletére *Izsófalvának* hívják. *Horvát*on is folytatta tovább a már ismert szokását, gondosan rötta fel esztendőnként a megszerkesztett kronogramákat. A horváti anyakönyvbe feljegyzett első mondata – úgy látszik a szörnyű csapás után még nem rendeződött el belső világa – ugyanaz, mint a hangácsi utolsó, csak a falu nevét cserélte fel. A következő feliratok – öt évet töltött el Horvát, a további életútja ismeretlen – már lényegesen mások. Az eddigiekben a maga elgondolásán volt a hangsúly, ezekben már az Isten irgalmán, gondviselésén. A hangácsiakban jóslás, ezekben imádság, *Isten* és *Jézus Krisztus* dicsősége. Az öt felírás sorából idézem az 1775. évit: GLORIA LAVS ET HONOR TIBI SIT REX CHRISTE REBEMTOR, ET BO-NE SALVATOR. („*Dicséret, dicsőség és tisztesség illessen Téged, megváltó és jóságos Szabadító Király, Krisztus!*”)

Nagy árat fizetett azért a fordulatért *Varannai S. Mihály* tiszteletes úr, amíg felismerte azt, amit *Isten* ingyen, kegyelemből ád azoknak, akik azt hittel elfogadják: „*A titkok az Úréi, a mi Istenünkéi, a kinyilatkoztatott dolgok pedig a mieink és a fiainkéi mindörökké, hoyg teljesítsük ennek a törvénynek minden igéjét.*” (V. Mózes 29:28.)

Hangács, 1970 körül.

